

Реформске мере Хуга Чавеза у Венецуели

(Београд, фебруар 2016.)

Радојко М. Љубичић

Увод:

Долазак Хуга Чавеза на власт у Венецуели крајем 20. века је догађај који је обојио и изменио политички и економски живот доброг дела Латинске Америке, а озбиљан одјек није изостао ни на нивоу целог света. Чавез је привукао велику пажњу медија и својом харизмом и атрактивном реториком, својом енергијом и ентузијазмом, истичући своје аутентично порекло као политички плус, а не као хендикеп. Ради се о заиста храбром и оригиналном политичару који је поставио нове стандарде у јавном наступу, одмах после њега појавио се у Русији председник сличних особина: Владимир Путин. Ипак често иза бучне спољашњости и блештавила крије се интелектуална и системска празнина која се покушава прикрити или маргинализовати. Да ли се овде ради о томе или је Хуго Чавез једна усијана локомотива која вуче за собом веома дугачку композицију вагона добро натоварених структурним, далекосежним реформским мерама? Овај рад ће покушати да одговор на то питање истраживањем, анализом и излагањем чињеница уз објективан критички приступ кроз хронолошку компарацију, индукцију из конкретних мера и дедуктивну проверу реформских начела. Да ли је код Хуга Чавеза примарна била заправо једна јака (помало ирационална, али етичка) идеја која се временом развијала и добијала различите димензије у различитим пољима примене или је у питању био скуп неколико рационалних норми које су постепено укључиване у државни систем када је то било могуће? Која је у ствари идеална динамика реформских мера? Да ли велики реформатори понекад попут лекара који оперише забораве да прате виталне функције пацијента? Вероватно најважније питање је: какви су реални резултати, параметри примене реформских мера? Каква је реакција ближег и глобалног окружења на ове мере? Чији интереси су подржани, а чији угрожени? Колики је степен несхваћености и погрешног тумачења неких неубичајених потеза власти? Да ли грађани, новинари и аналитичари имају стрпљења да сачекају да реформе почну да доносе своје плодове? Да ли је реформа потпуно оригинална и аутентична и ако није, који су њени узорци и оријентациони модели? Који су слојеви и класе привилеговани реформом, а који су доживели одређену деградацију? Које су првостепене, планиране последице реформе, а које су другостепене, непланиране?

Ово су нека питања за анализу важних карактеристичних реформских процеса која су само алат или мали подсетник за анализу. Посебно су важне оригиналне авангардне реформе које су

нешто ново или епохално, које изазивају симпатије у региону и шире и које стварају таласе сличних реформи.

Може се рећи да је персонализам власти обележје и константа политичке културе Латинске Америке¹ већ дужи време (или одувек), стога већ постоји плодно тло за појаву личности као што је Чавез и за његово добро прихватање у друштву (што можда не би био случај на другим просторима). Треба рећи да је и дуг период „каудиљизма“ такође оставио јак траг на менталитет становништва. Занимљив парадокс Латинске Америке је угледање на политички систем северног суседа САД, као ефикасан, модеран и успешан, али истовремено често супротстављање доминацији САД и преношењу утицаја са северног континента на јужни кроз бројна конкретна супротстављања ради очувања националне и регионалне суверености.

Економска димензија суверености:

Сувереност или суверенитет представља „неприкосновеност, независност државе у вршењу спољашњих и унутрашњих послова. Слобода, независност од било каквих спољашњих утицаја на државну врховну власт.“² Овде треба обратити пажњу да су данас формално све државе чланице УН уједно и суверене државе, али да ипак суштинску сувереност има мањи број држава; многе су зависне од неке веће и моћније државе. Није довољно истражена економска димензија суверености која је у овој студији веома важна. Уколико држава не контролише своје кључне природне ресурсе (на пример: нафту, гас, воду, злато, кафу, маслине, винограде, итд) и привредне стратешке гране (на пример: електропривреду, телекомуникације, нафтну индустрију, банкарство, туризам, трговину, итд) да ли је та држава заиста суверена чак иако има слободне, плуралистичке изборе за представничка тела и свог представника у међународним установама?

Одговор је: највероватније да ипак није. Изгледа да је тако мислио и Хуго Чавез када је затекао Венецуелу као државу која има право на своје шкољке, али не и на бисере у њима; увидевши полу-суверено или не-суверено стање своје земље, одлучио је да кључне, суштинске полуге економског суверенитета врати у окриље државе Венецуеле и њених грађана.

Приметна је идентификација народа са лидером³, тако да успех вође, његову моћ и славност многи доживљавају делимично и као свој лични успех; Чавез је важан за конкретизацију колективног идентитета.

Јавна је тајна да реални политички систем често више зависи од личности на најодговорнијим положајима, од номиналног, формалног уставно-правног поретка – јака личност ће брзо искористити све своје уставне, статутарне надлежности и права- па ће кренути лагано да присваја и друге све док нема јаког отпора у једном сектору, тиме се систем мења и долази до прерасподеле моћи уз очување формалних односа установа.

¹ Зоран Крстић, Латинска Америка, изазови и препреке демократизације, ФПН БУ, Београд, 2014., стр 25.

²https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82#cite_note-3 појам Суверенитет, 04.01.2016.

³ Зоран Крстић, Латинска Америка, изазови и препреке демократизације, ФПН БУ, Београд, 2014., стр 33.

Често се недовољно демократске државе од стране политиколога називају изборним демократијама (акцент на формалној испуњености једног важног услова демократичности) – али, да ли тада можемо говорити о изборној суверености, систему у коме се сувереност грађана своди на повремену слободан излазак на изборе, а да суштински већина критеријума суверености није испуњена?

Чавез је што намерно, што спонтано изградио „боливарски неосоцијализам“⁴ из чега видимо да је у питању занимљив и аутентичан политички тоналитет, са снажним апелом ка целом континенту, дозом ангажованог историзма, тврдом социјалном етиком уз реинтерпретацију класичних политичких идеја сходно захтевима времена (и простора).

Важно је приметити да је Чавез дошавши на власт са револуционарном енергијом, створио јак утисак на грађане и тиме себи створио моралну обавезу да одржи ту енергију на високом нивоу и даље током власти, чега је он био свестан и на чему је радио – структурне реформе захтевају велика енергетска улагања у смислу политичком и личном.

Његова рана принципијелна спољнополитичка позиција је била оштра критика: империјализма, неолибералне глобализације и спољне политике САД⁵. Његов долазак на власт је био демократским путем 1998. са 56,2 % гласова⁶ уз велику подршку сиромашних што је представљало и моралну обавезу за Чавеза касније при спровођењу (и пројектовању) реформи. Чавез је означио свој најпожељнији економско-политички модел као „ни комунизам ни капитализам већ мешавина та два“⁷.

Снажан друштвени егалитаризам је трајна карактерна црта политичке културе Латинске Америке и на унутрашњем и на спољнем плану, у тежњи за равноправности са другим континентима и цивилизацијама; ово својство није заобишло ни Венецуелу.

Латиноамерички председнички системи су настали на основу северноамеричког председничког система⁸, али су се ипак у пракси развили у други облик власти. Јак председник је на неки начин и гарант суверености државе, што народу прија.

Од три врсте популизма у Латинској Америци: историјског, националног и левичарског, Чавез се може лако оптужити за све три врсте: историјски због наглашеног боливаризма, национални због снажне идеје политичке и економске суверености, а левичарски због реформи социјалног система и преусмеравања знатног дела нафтних прихода на обезбеђивање основних потреба најсиромашнијима – ипак ове оптужбе није лако одржати и одбранити солидним аргументима, јер је Чавез на сва три поља постигао не мале резултате и показао доследност и труд да се прокламовано у што већој мери заиста и оствари у реалности, због чега његова атрактивна реторика није класични демагошки полулизам или то није уопште.

⁴ Зоран Крстић, Латинска Америка, изазови и препреке демократизације, ФПН БУ, Београд, 2014., стр 35.

⁵ Зоран Крстић, Латинска Америка, изазови и препреке демократизације, ФПН БУ, Београд, 2014., стр 38.

⁶ Зоран Крстић, Латинска Америка, изазови и препреке демократизације, ФПН БУ, Београд, 2014., стр 38.

⁷ Зоран Крстић, Латинска Америка, изазови и препреке демократизације, ФПН БУ, Београд, 2014., стр 109.

⁸ Зоран Крстић, Латинска Америка, изазови и препреке демократизације, ФПН БУ, Београд, 2014., стр 81.

80-их година XX века дошло је до великог пада цена нафте чиме је буџет Венецуеле осетно погођен и осиромашен, јер је он завиштан веома од извоза фосилних горива и није се на време привреда разгранала, што доводи до економско-социјалне кризе и незадовољства у народу⁹. Тадашњи председник Венецуеле Карлос Андрес Перез почиње од 1989. да примењује економски програм ММФ што изазива још веће огорчење и незадовољство грађана. Партијски систем је компромитован и тако се стварају услови (а неки би рекли и потреба) за долазак Чавеза на власт¹⁰. Критички настројени аналитичари са севера би рекли да демократија није међу приоритетима Чавезове политике, а нешто јужније би можда прокоментарисали да се он труди да створи привредне и социјалне услове за процват истинске народне демократије.

Занимљиво је приметити да је 20-их година XX века Велика Британија имала око 7 милиона радника или 36,2% запослених у индустрији док је истовременео Венецуела имала само 12.000 индустријских радника или 1,5 %.¹¹ Сигурно да је било многих у Венецуели којима се оваква изразита индустријска инфериорност није свиђала, а процеси комунистичких петолетних планова и интезивне индустријализације на другом крају света су имали одјека и овде. Развојем нафтне индустрије створени су услови да дође до развоја индустрије а тиме и много већег броја радника чиме су радничке асоцијације, пре свега синдикати и други добили на политичком значају. Како радници нису били довољно испоштовани и цењени у разним програмима, то је створен простор да се они масовно укључе, партиципирају у реформи система, наравно не кроз управљачке функције, али кроз давање или не давање активне подршке владиним мерама, што је опет отворило простор за популизам, али и за реално давање одређене врсте вета радницима по одређеним политичким питањима.

Важно је да уочимо ове историјске и системске предуслове који су створили погодан терен за долазак на власт неког као што је Чавез. Наравно, при томе су важна и уставна овлашћења председника државе и то колико се она користе: да ли у пуном обиму, капацитету, да ли испод могућег и дозвољеног или преко правно, уставно дозвољеног лимита. Ово је генерално важно политиколошко питање, јер имамо случај (нпр у Србији и другде) да јака харизматска личност доминира једним државним политичким системом и да трудећи се да формално испоштује уставне оквири мења функције (председника, премијера, итд) и да на другој уставној позицији наставља политичку доминацију истовремено маргинализујући своју дојучерашњу функцију. Али то са Чавезом није случај, мада се може рећи да се трудио да максимално искористи све уставне капацитете места председника и да је својим политичким ауторитетом вршио снажан утицај на многе органе власти.

Ел Команданте је наступио са антипартијским ставом што је изазвало велике симпатије бирача. Он ступа на сцену у тренутку великог губитка поверења у партије, а тада није остало још много демократских могућности да се нешто битно промени осим председника. Занимљиво је да је током 90-их значајно ослабио и цивилни сектор, то јест са националног и регионалног нивоа се

⁹ Сејмур Мартин Липсет и Џејсон М. Лејкин, Демократски век, Alexandria press, Београд, 2006. стр 330.

¹⁰ Сејмур Мартин Липсет и Џејсон М. Лејкин, Демократски век, Alexandria press, Београд, 2006. стр 330-331.

¹¹ Сејмур Мартин Липсет и Џејсон М. Лејкин, Демократски век, Alexandria press, Београд, 2006. стр 403.

повукао на месни ниво, што је створило још један национални институционални вакуум који је требало некако испунити. Чавез везује уз себе индустрију и синдикате и тиме наглашава продуктивну, непаразитску природу своје реформе, давајући на значају једнима који су на првој линији реформског „фронта“, а не потцењујући значај осталих делова друштва, кроз специфични егалитаризам. Тиме се ствара користан утисак да бити у окружењу Чавеза јесте привилегија која доноси додатне могућности за напредак, али је и обавеза. За време Чавеза настају нови облици цивилног друштва, надлокалног нивоа, али то не значи да су сви ови облици свесно пројектовани, замишљени и програмирани од стране националне извршне власти, већ спонтано настају из потребе и нових друштвених околности. Поставља се понекад питање зависности цивилног од партијског система у Венецуели и инструментализације првог од стране другог; такође и то да уситњеност НВО онемогућава њихову трајнију и интезивнију друштвену акцију¹².

Чавез је основао са колегама са војне академије патриотско тајно друштво, које је покушало 1992. извести војни удар – акт се завршио оперативним неуспехом и хапшењем, али моралном победом и освајањем симпатија незадовољног народа¹³.

Чавезову кандидатуру на председничким изборима 1998. су подржали Боливарски револуционарни покрет, ППТ (Patria para Todos), МАС и Комунистичка странка и он побеђује¹⁴ са 56,2 % гласова. Обећао је боље животне услове и обрачун са корупцијом. Чавез се брзо уздигао као доминантна политичка фигура бацајући у сенку остале актере.

Своју владавину одмах започиње у препознатљивом стилу и са жељом да уклони политичке баријере између народа и председника, а уједно је требало изаћи на крај са Конгресом у коме су 2/3 посланика били његови противници; ради тога посеже за инструментом непосредне демократије и расписује референдум о сазивању Уставотворне скупштине. Види се Чавезова одлучност и енергичност да се направе озбиљне структурне промене у систему, али при томе он се држи правних принципа и повлачи потезе у уставним и законским оквирима, што му и противници морају признати. 80% грађана се изјаснило за Уставотворну скупштину, а при изборима за њу побеђују Чавезове присталице¹⁵. Уставотворна скупштина Congreso је донела нацрт новог Устава који је народ прихватио на референдуму. Овде би Чавеза неко могао оптужити за плебисцитаризам, али са друге стране ни Устав није био потпуно по вољи председнику, а и системске промене захтевају додатну потврду народног поверења. Укинута је одредба устава из 1961. по којој војна лица немају право гласа¹⁶ то право им је враћено, а тиме се и њихов друштвени статус поправио. Официри су у великом стилу враћени на јавну политичку сцену, официрима су дате јавне функције, јер је народ имао велико поверење у ову установу и сматрани

¹² Сејмур Мартин Липсет и Џејсон М. Лејкин, Демократски век, Alexandria press, Београд, 2006. стр 465.

¹³ Лидија Кос-Станишић, Латинска Америка, повијест и политика; Голден маркетинг - Техничка књига, Загреб, 2009, стр 205.

¹⁴ Лидија Кос-Станишић, Латинска Америка, повијест и политика; Голден маркетинг - Техничка књига, Загреб, 2009, стр 205.

¹⁵ Лидија Кос-Станишић, Латинска Америка, повијест и политика; Голден маркетинг - Техничка књига, Загреб, 2009, стр 206.

¹⁶ Лидија Кос-Станишић, Латинска Америка, повијест и политика; Голден маркетинг - Техничка књига, Загреб, 2009, стр 206.

су ефикасним и лојалним што су биле политичке вредности које су се у том тренутку цениле и које су биле потребне. Ипак, касније ће се показати да је ово мач са две оштрице.

Извршене су реформе у судском систему, који је по традицији веома слаб, неразвијен и завистан у Латинској Америци, суспендоване су судије осумњичени за корупцију, што је створило претпоставке за већу ефикасност правосуђа, мада не и високу независност.

Да би се грађанство анимирало, повећала партиципација и обновило поверење (и блиска повезаност) у државне органе били су потребни јавни радови и велики пројекти. Они су доносили повећану запосленост, пропратне привредне бенефите (за повезане делатности) и могућност за убрзан развој инфраструктуре као предуслов за општи економски напредак. Један од тих пројеката је „Боливар 2000“ – у оквиру њега је око 70.000 војника учествовало у јавним радовима и дистрибуирало храну¹⁷.

Чавез је из више разлога желео да се повећају овлашћења војсци; осећај дуга према друговима револуционарима, поверење народа у војску, војска као симбол снаге и суверености, оперативне способности војних лица, итд. Новим уставом се ишло на руку војсци која је добила и надлежности у одржавању јавног реда (што значи могућност ангажовања војске у спречавању насилне смене власти, револуције, али се ово показало опасним због утиска неких официра да имају велика права у уплитању у државни поредак) и друге, иначе, полицијске функције¹⁸; остао је и војни суд. Проблем је у томе што доласком на цивилну функцију председника републике, неки у војсци почињу гледати на Чавеза као на цивилног функционера и неког ко више није у том сталежу, а то доноси нове односе.

2000. године Чавез поново убедљиво побеђује на председничким изборима са око 57 % гласова и тиме добија легитимитет за не мале промене које су започеле и друге које су тек биле на видику. По Уставу из 1999. године установљен је председнички систем, мада га неки сматрају и полупредседничким; овде је карактеристично да председник има право да кроз референдум распусти постојећу владајућу гарнитуру и сазове нову Уставотворну скупштину (овде постоји опасност од меког устава и нестабилности фундаменталног поретка), председник има право вета и управе декретима (чиме се осетно маргинализује Конгрес, а систем чини усклађенијим), мандат се поставља на 6 година уз могућност поновног избора¹⁹ (чиме је дата могућност дуготрајне владавине).

Извршено је реструктурирање федерализма: држава је подељена на 23 јединице и главни град, укинута је Сенат (као центар противљења реформама), а заузврат је свака федерална јединица добила по 3 сигурна посланика у Скупштини – ово је занимљива економија представничког федерализма.

¹⁷ Лидија Кос-Станишић, Латинска Америка, повијест и политика; Голден маркетинг - Техничка књига, Загреб, 2009, стр 207.

¹⁸ Лидија Кос-Станишић, Латинска Америка, повијест и политика; Голден маркетинг - Техничка књига, Загреб, 2009, стр 207.

¹⁹ Лидија Кос-Станишић, Латинска Америка, повијест и политика; Голден маркетинг - Техничка књига, Загреб, 2009, стр 207.

Мора се признати да је Чавез донео одређени оптимизам у становништво, што је понекад важније од сувопарних економских и статистичких показатеља када је у питању расположење становника и задовољство начином како власт функционише. Чавез је по подршци грађана у самом врху обе Америке, што ретко ко оспорава, али га ипак оптужују за демагогију и популистичка изношења тога што народ жели да чује.

То да су промене свеобухватне, одважне и без пуно (типичних) политичких калкулација се види и по промени назива државе у Боливарска Република Венецуела (Венецуела иначе значи мала Венеција). Многи потези Чавеза одуарају од типичне политичке праксе и немају утемељење нити у политичкој теорији, већ би се пре могло рећи да су производ политичке интуиције, разборитости (фронезиса), искуства и снажне патриотске воље да се достојанство, углед и снага државе и грађана подигну на виши ниво – ово све посебно и због тога што Чавез није класичан политичар или није политичар уопште, већ је официр и његов однос према држави сигурно да подсећа на ревност официра за добробит и безбедност своје војне јединице и поверених му војника, а његов однос према грађанима јесте у одређеној мери заштитнички и надпросечно интиман (као према ратним друговима). Такође, војна професија, може објаснити и снажну жељу да се успостави јак поредак, политичка стабилност, јасна друштвена подела рада и подела друштвених улога, као и суптилна тежња да све друштвене и државне установе имају свест о повезаности, јединству и солидарности у заштити земље од негативних страних утицаја.

Видљиво је прегнуће да се унапреди и оснажи производња као снажан темељ привреде и самосталности државе. Производња је важна ставка прилива у буџет и тиме нормалног и поузданог функционисања свих државних органа. Један од основних циљева је и социјална правда која је у периоду пре доласка Чавеза на власт била озбиљно нарушена, а његов политички дуг бирачима је био да ову сферу унапреди.

Урађено је доста и на повећању партиципације, како би се грађани више заинтересовали за функционисање државног система и како би преузели део одговорности за одлуке које се доносе и за заједничку будућност. Вероватно да овај приступ има корене у индијанском пореклу председника и традицији његове етничке заједнице. Егалитаризам се огледа и у једној занимљивој димензији – у тежњи да се смање разлике између појединих подручја Венецуеле, што је опет покушано оригиналним решењима (чега се и овај рад повремено дотиче). Уопште, чак и противници морају Чавезовој администрацији признати оригиналност и аутентичност, како у пројектованим циљевима тако и у методама њиховог остварења – ово је управо терен на коме се слабо сналазе државе које су у орбити Вашингтона и Брисела.

Може се приметити да основни циљеви спољне политике: сувереност, подизање угледа државе, мултиполарни свет, равноправност нација и континената, итд се поклапају са циљевима Чавезовог савременика председника Руске Федерације Владимира Путина у првом двомандатном периоду његове власти; можда је најпоштеније рећи да су њих двојица осетно утицали један на другога лично и системским решењима, јер се вектори њихове унутрашње и спољашње политике поклапају у мери која веома превазилази квоте случајности.

Чавез се није плашио да провери поверење грађана у политику коју је (пред)водио, то је радио обично референдумима на којима је јасно побеђивао, али ипак не са превише високим процентом што показује да је било и оних који се нису слагали са реформским мерама, али су ипак били у осетној мањини (уз подршку неких међународних чинилаца којима реформе нису одговарале). Често фаворисање непосредне демократије у односу на посредну (иако је начелно омиљена мета теоретске критике) у случају Венецуеле има логичко оправдање, јер је током 80-их дошло до великог неповерења у странке и страначке елите због корупције, друштвене неједнакости, зависности од спољних фактора итд, па је стога заобилажење институција представничке демократије, односно њихово поправљање непосредном провером расположења грађана потребно.

Постоји одређена напетост између, са једне стране - жеље Чавеза и његових присталица да се спроведу револуционарне промене уз ослобођење нације на свим пољима по узору на Боливара, Че Гевару, Кастра и друге хероје латиноамеричких револуција и деколонизације (заправо ради се о продужетку и завршетку процеса деколонизације односно борбе против империјализма и неоколонијализма) а ове промене су често ватрене, брзе и дубоке - и са друге стране да се све чини по законима и стандардима правне државе поштујући устав или га мењајући по правној процедури, итд, што изискује време и много бирократских незанимљивих адаптација. Ипак изгледа да су се на овом терену Чависти (*chavistas*²⁰) добро снашли захваљујући војничкој ефикасности, јакој партиципацији, ентузијазму за реформама и жељи да промене остану трајне кроз легалитет и легитимитет.

Непосредна демократија заобилази странке, што може бити добро, али она може понекад заобићи и законе (што није баш сјајно) и мањине се могу осетити маргинализованим и скрајнутим, јер на референдумима немају скоро никакве шансе. Ипак, није лако рећи када непосредна демократија прелази у плебисцитарну, то зависи од политичке културе, неки народи имају високу партиципацију и жељу да сами доносе најважније одлуке, док код већине других ипак није тако. За слична (не)представничка решења Швајцарска ће се углавном оценити као консолидована демократија, а Венецуела као плебисцитарна демократија или нешто још горе. Од репутације, етикета и предрасуда у политици није лако побећи. Русоове идеје имају смисла када се назире контуре опште воље по једном питању, али ако постоје дубоке поделе и непомирљиви ставови без могућности компромиса тада не треба инсистирати на општој вољи, које просто вероватно и нема. Неки би рекли да се у оваквом систему појединац, грађанин губи, али није тако већ постаје свеснији заједнице и чињенице да није сам нит изолован у држави.

Либерална демократија захтева да овлашћења владе буду ограничена без обзира колико високу подршку грађана тренутно поседује²¹.

²⁰ Лидија Кос-Станишић, Латинска Америка, повијест и политика; Голден маркетинг - Техничка књига, Загреб, 2009, стр 208.

²¹ Лидија Кос-Станишић, Латинска Америка, повијест и политика; Голден маркетинг - Техничка књига, Загреб, 2009, стр 209.

Када су реформе веома брзе и свеобухватне често нема довољно времена да се проуче резултати, последице и исправе грешке, којих сигурно мора бити. Када се 2 или 3 друштвене групе осете погођеним, оштећеним реформским мерама тада се могу лако удружити у активни (или агресивни) опозициони фронт против власти – а управо то се догодило Чавезу. Предузетници су се осетили деградираним и занемареним, а исто тако и главни синдикат CTV због стварања алтернативног синдиката, а војна лица су се забринула због симпатија председника према колумбијској герили FARC и Фиделу Кастру²². Резултат је била побуна априла 2002. Официри су без пуно захвалности ка привилегијама које су добили од Чавеза – ухапсили председника. Елита Латинске Америке је осудила овај покушај преврата, што је помогло да Чавез после 2 дана буде ослобођен, а опозиција се вратила у правне оквире. Још једно Чавезово оружје (референдум) се окренуло против њега – опозиција је скупила око 2,5 милиона потписа за проверу поверења у председника, а Хуго је поново убедљиво победио, што су опозиционари и САД безуспешно покушавали да оспоре. Још ефикаснија победа је била на локалним изборима.

Критике на рачун Чавеза се ефикасно одбијају податком да је за 7 година његове власти подршка демократији као облику владавине порасла за чак 16 % док је истовремено у целој Латинској Америци опала за 9 %²³. Од Чавеза се очекивало да направи системске промене, он је то обећавао у предизборној кампањи и стога корените структуралне реформе које је предузео не могу се означити као недемократске, јер су оне заиста биле вапај већине незадовољних грађана и председник је заиста деловао као продужена рука народа. Наравно, било је интересних група у Венецуели и још више у иностранству чији витални интереси су погођени или бар доведени у не идеалну ситуацију, и можда су ту корени критике, али то је већ друго питање. Чавез је ради ефикасности и успешности неке потезе извео у стилу каудиља, што наравно није одобрено од свих интелектуалних кругова, али је у широј популацији приграбило бројне симпатије. Ослањање на сиромашне слојеве је са политиколошке стране легитимно и оно се садржи више или мање у свим програмима и теоријским окосницама разних врста политичких левица – вероватно да је овде расно порекло Чавеза као Индијанца староседеоца, члана етничке заједнице која је често економски инфериорна одиграло одређену улогу у давању снажно егалитарног и социјалног тона његовим мерама. Може се закључити по његовом понашању, изјавама и јавним наступима да је био искрен и посвећен верник Хришћанин, што му је давало додатне симпатије и легитимитет у сиромашним слојевима.

Чавез је као снажна и упечатљива фигура извршио не малу поларизацију политичке, па и друштвене структуре Венецуеле. Ово је по правилу последица појаве снажне фигуре око које има мало равнодушних. Вероватно да би било добро у таквим случајевима да одређене друштвене и политичке установе функционишу независно до ове поларизације и тиме успоставе одређену равнотежу и стабилност система.

²² Лидија Кос-Станишић, Латинска Америка, повијест и политика; Голден маркетинг - Техничка књига, Загреб, 2009, стр 209.

²³ Волфганг Меркел, Трансформација политичких сустава, Теорије и анализе, Загреб 2009, стр 252.

Догађаји у Латинској Америци имају одређену дозу непредвидљивости и драматичности (попут латино плесова) што се не свиђа баш свим аналитичарима и политичким елитама – тојест, може их заболети глава од овог региона. Када је Виолета Чаморо победила 1990. у Никарагви²⁴ очекивали су многи да ће слични процеси захватити бар суседне земље на дуже време, али политички процеси су кренули у другом смеру.

Треба рећи да је 1983. формирана Група Контадора коју чине: Колумбија, Мексико, Панама и Венецуела (добила име по панамском острву)²⁵ са циљем да се (између осталог) криза на Малвинима (Фокландским острвима) реши на нивоу региона, без уплитања других субјеката, а Чавез је наставио ову про-боливарску дипломатију. Две године касније је формирана Група из Лиме (Аргентина, Бразил, Перу и Уругвај) за подршку Контадори²⁶ - све ово наравно пре доласка Чавеза на власт, тако да се он не може искључиво кривити за јачање тежњи за потпуном независношћу овог дела света. Могло би се чак рећи да је он оличење вишедеценијских тежњи и незадовољстава Венецуеле и читавог региона, да је он цена за бројне спољнополитичке промашаје и неправде запада и само врх леденог политичког брега, а не једини трн у оку. Треба приметити да однос и ривалство левица-десница, тојест комунизам-капитализам, има своје геополитичку димензију, а то је: партнер САД или супарник САД. То понекад може изазвати забуну, јер се супарници САД често окарактеришу као левица или комунисти, док се комунисти често сматрају противницима политике САД, али то не мора тако бити. Ова веза унутрашње социјално-идеолошке равни и спољнополитичке није уопште тако једноставна и проста као што изгледа на први поглед.

Национализација и сувереност

Формирање групе Контадора 1983. ради регулисања економских, политичких и социјалних проблема у Централној Америци (Коста Рика, Ел Салвадор, Гватемала, Хондурас и Никарагва)²⁷ без уплитања САД показује јаку жељу Венецуеле да сачува и унапреди своју сувереност и самодовољност региона; (занимљиво политиколошко питање је да ли се сувереност може унапређивати или је она само у статусу: постоји или не постоји; ипак, могу се наћи аргументи у прилог тези да сувереност поред јасне квалитативне димензије има и квантитативну и да се може унапређивати). Можемо приметити дакле да Чавез вероватно није идејни аутор политике која се често назива чавизам, већ пре свега политички технолог који је у одређено време (историјског вакуума, искористивши историјску прилику) спровео свеобухватне практичне политичке и друге реформе ради остварења идеје и идеала који је раније зацртан и који је спровођен на скоро целом континенту, он је дакле снажна и конкретна пројекција живе политичке идеје, муња која је

²⁴ Слободан С. Пајовић, Латинскоамерички регионализам у XIX и XX веку; Мегатренд универзитет, Београд, 2006., стр 193.

²⁵ Др Розита Леви (приређивач), Латинска Америка и савремени свет, Југословенско удружење латиноамериканиста, Институт за међународну политику и привреду, Београд 1995, стр 233.

²⁶ Др Розита Леви (приређивач), Латинска Америка и савремени свет, Југословенско удружење латиноамериканиста, Институт за међународну политику и привреду, Београд 1995, стр 234.

²⁷ Др Розита Леви (приређивач), Латинска Америка и савремени свет, (текст мр Нине Добрковић) Југословенско удружење латиноамериканиста, Институт за међународну политику и привреду, Београд 1995, стр 247.

блеснула из облака који је деценијама скупљао наелектрисање и који је већ постао опасно тмуран. Национализација коју је спровео управо иде потпуно том линијом враћања привредних и инфраструктурних капацитета као стратешки важних у руке државне власти и грађана Венецуеле, јер сувереност по западним нормама припада свим грађанима државе, а грађанство као суверен (западног типа) враћа у своје руке суштински важне економске субјекте који су били једно време у рукама странаца, не-суверена и тиме се сувереност грађана и државе Венецуеле испуњава и унапређује – суверен од простог техничког извођача радова који испуњава радне налоге спољних чиниоца, враћа у своје руке: власништво и управу над националним добрима, приходе и профит, одговорност за добит или губитке, право да (велику) зараду усмерава где мисли да је најцелисходније, одлуку о инвестирању у друге ресурсе, право да једне секторе укида или смањује а друге појачава или конструише нове, итд, право на избор међународних сарадника, итд. Очигледно да све ово захтева велику политичку и личну храброст, смелост и одговорност. Лидер или група лидера морају прво у себи да донесу значајне судбоносне одлуке и постигну одређен ниво психолошке решености пре него што крену на пут са кога највероватније нема повратка у претходно стање. Чавезу и његовим сарадницима се ово мора признати као врлина и успех; очигледно да су победили прве и најважније психолошке препреке: страх од слободе итд.

Наравно, све ово производи одређен домино-ефекат: земље региона (и друге) покушавају да спроведу сличне мере, а велике силе чији су интереси (економски и геополитички) овим угрожени упућују критике и покушавају да осујете ове реформе. Изгледа да, на жалост, у стручној политиколошкој литератури, у политичкој пракси и уопште на разним нивоима истраживања до сада није довољно испитана повезаност политичке суверености и власничке структуре капиталних националних привредних субјеката. Такође и сама сувереност држава се често површно и бирократски оцењује са да или не, без улажења у унутрашње процесе и реалну способност једне државе да сама доноси одлуке на унутрашњем и међународном плану, а то је снажно повезано са економском самосталношћу, капацитетима и стабилношћу буџета. Ако узмемо на пример Авганистан који је једно време после америчке интервенције 2001. године имао државни буџет 6 пута мањи од разних врста донација, помоћи и кредита споља - онда се морамо питати да ли су правни члан у уставу државе о суверености и столица у УН довољни знак суштинске суверености? Вероватно да не. Слична је ситуација са другим државама које су након спољне војне интервенције или споља организоване „унутрашње“ револуције (или државног преврата или војног пуча) добиле националне администрације суштински (и технички) зависне од спољних центара моћи, иако су задржане национална застава, химна, устав и друга фасадна обележја. Ипак, најважније одлуке које се доносе унутар зграда Владе, Скупштине, министарстава итд, су под неумољивим утицајем, пресијом спољних центара моћи.

Хуго Чавез је проценио да је привредна компонента суверености неопходна и да је држава без ње само полу-суверена и стога је кренуо одлучно да успостави потпуну сувереност са посебним освртом на заштиту од великог и моћног северног суседа и западне цивилизације уопште. Наравно, моћне међународне корпорације које раде уз подршку одређених западних влада нису биле одушевљене са оваквим развојем догађаја, а посебно са могућношћу да акутни проблем постане епидемија. Ово све значи да политичка формална компонента суверености у виду

слободних деморатских избора на којима сви пунолетни грађани имају право избора државног руководства просто није довољна – она је само празна љуштура шкољке у којој морају бити жив организам шкољке (а то су слободни медији, развијено грађанско друштво, партиципација, права мањина, владавина права, социјални минимум, друштвена права, социјална мобилност и проходност, радна и синдикална права, итд) и бисер, а то је пуна и суштинска сувереност државе. Ово на жалост у пракси није испуњено толико често колико бисмо хтели да буде. Разлога је много, а један од њих је цепање држава и уситњавање државне територије до нивоа када је тешко одржати суверен статус наспрам некога ко је војно, економски и медијски 50 или 100 или 200 пута моћнији.

Такође, онај ко крене тешким и трновитим путем потпуне суверености, може да рачуна на гневну и нервозну (а можда и агресивну) реакцију оних под чијом је сфером утицаја био, као и да ће му највероватније бити потребна међународна помоћ пријатељских држава или група држава. Чавез је оптуживао опозицију и противнике његових реформи да су организовани из иностранства. Такође, тешко је и скоро немогуће повратити или задобити потпуну сувереност без снажне подршке грађанства па чак и одређеног нивоа активне партиципације, свидело се то некоме или не, у почетној фази реформи и референдум може одиграти конструктивну улогу, али не на тај начин да је он коначна потврда да су реформе идеалне и да се све замагли популистичком реториком. Оставити простор за конструктивну критику и друштвени дијалог је веома важно, али може се слободно рећи да ниједно друштво данас није у томе сасвим успело: што због политичке параноје руководиоца, што због злоупотреба од стране саме опозиције у дневнополитичке сврхе, што због крутости медија, итд. Чавез је имао овакву општу подршку за своје мере уз снажне и оштре изузетке (у виду дводневног војног пуча и свргавања са власти, итд).

Неизоставно је и питање односа пуне суверености и војно-одбрамбене способности државе. Слаба, малобројна и лоше опремљена армија не може бити гарант суверености и не може створити преко потребни безбедносни услов, сигурност за доношење политичких одлука које се можда и неће свим државама свидети. Ел Команданте је купио велику количину оржја од Русије и значајно модернизовао и унапредио војне снаге Венецуеле чиме је још једном показао да је одлучан у својим намерама – наравно као бивши командант специјалних, падобранских јединица, добро је знао какве су потребе војске.

Посебан је проблем када реформске (а што је чест случај у Латинској Америци, на Балкану, итд) мере и редефинисање институционалног система зависе превише од харизме једног човека. Ако он није успео да изгради око себе личности бар сличне харизме, ентузијазма, храбрости, знања, способности и суштинског разумевања политичких угибања у земљи и ван ње, онда се све доводи у питање и нестабилност долази до изражаја. Реформе треба институционализовати, правно уоквирити, задобити међународну подршку и признање, популаризовати их и учинити суштину јасном већини грађана, задобити интересне групе, отпочети дијалог са неистомишљеницима, медијски профилисати, итд. Ово је велики проблем и зато се често реформске или револуционарне мере гасе и урушавају са променом шефа државе. Чавез је у овоме био делимично успешан задобивши већину грађана за своје реформе, али ипак Мадуро није наследник на нивоу Хуга.

Конкретизација, дедукција претходног, импликација из наредног, статистика, провера:

Конкретно, 2001. године донета су у једном пакету 49 нова закона и међу њима најважнији о национализацији нафтне компаније ПДВСА која је управљала нафтним богатством Венецуеле²⁸ - она је додељена Министарству енергетике, а велики приходи су од тада усмеравани углавном на социјална давања. Реченица Миодрага Зарковића у Новој српској политчкој мисли: „Тек када је преузео нафту, Чавез је заиста преузео и Венецуелу.“²⁹ врло добро осликава и потврђује све што је речено у претходним пасусима. Стране нафтне компаније су напустиле земљу оставши без великих прихода.

Чавезова брига за сиромашне је била суштинска и искрена. Три процента веома богатих су поседовали око 70% обрадивих површина и при томе само око 4% је било обрађено, давајући необрађену земљу сиромашнима Чавез је изазвао врло јарке и подељене реакције различитих слојева³⁰. Спроведено је масовно описмењавање становништва, а неписмености практично више нема. Број ученика, ђака је са 6 милиона у 1998-ој години порастао на 13 милиона у 2011-ој, док је тренутни проценат уписане деце 93,2%, проценат уписаних у средње школе са 53% 2000-те године порастао на 73,3% процента у 2011-ој, а број студената порастао је са 0,9 милиона у 2000-ој на 2,3 милиона у 2011-ој³¹.

Изграђени су путеви у селима, а чак 10.000 лекара се упутило ка удаљеним местима где раније никада није било здравствене службе. Од 2005. до 2012. отворене су чак 7873 нове здравствене установе; број лекара у периоду од 1999. до 2010. је четворостручен!; вишеструко је повећан број људи који имају редовну здравствену заштиту; просечан животни век је за само 12 година (од 1999. до 2011.) повећан за 2 године (са 72,2 на 74,2 године)³².

Позабавио се великим спољним дугом и наравно смањењем енормног броја сиромашних. Од 1999. до 2011. број сиромашних је смањен са 42,8% на 26,5%, а број екстремно сиромашних је пао са 16,6% на 7%; по Уједињеним нацијама Венецуела има најмањи GINI коефицијент у Јужној Америци, тојест најмањи степен неједнакости; социјална давања за време Чавеза су увећана за 60,6%; до 1999. само 387.000 људи је имало пензију, а данас 2,1 милион³³.

Производња хране је повећана скоро три пута – са 51% националних потреба у 1999. на 81% националних потреба (које су доста увећане) у 2012.; на крају Чавезове власти 5 милиона ђака

²⁸ Нова српска политичка мисао, Миодраг Зарковић, Уго Чавез – падобранац који је уплашио Америку, <http://nspm.rs/politicki-leksikon/ugo-cavez-padobranac-koji-je-uplasio-ameriku.html>

²⁹ Нова српска политичка мисао, Миодраг Зарковић, Уго Чавез – падобранац који је уплашио Америку, <http://nspm.rs/politicki-leksikon/ugo-cavez-padobranac-koji-je-uplasio-ameriku.html>

³⁰ Нова српска политичка мисао, Миодраг Зарковић, Уго Чавез – падобранац који је уплашио Америку, <http://nspm.rs/politicki-leksikon/ugo-cavez-padobranac-koji-je-uplasio-ameriku.html>

³¹ Фонд стратешке културе, 50 ствари по којима ће Уго Чавез остати запамћен у историји, <http://srb.fondsk.ru/news/2013/03/15/50-stvari-po-koiima-he-ugo-chavez-ostati-zapamhen-u-istoriii.html>

³² Фонд стратешке културе, 50 ствари по којима ће Уго Чавез остати запамћен у историји, <http://srb.fondsk.ru/news/2013/03/15/50-stvari-po-koiima-he-ugo-chavez-ostati-zapamhen-u-istoriii.html>

³³ Фонд стратешке културе, 50 ствари по којима ће Уго Чавез остати запамћен у историји, <http://srb.fondsk.ru/news/2013/03/15/50-stvari-po-koiima-he-ugo-chavez-ostati-zapamhen-u-istoriii.html>

добија бесплатне оброке, а на почетку их је било само ¼ милиона; стопа неухрањености је спала са 21% на мање од 3%; према међународним организацијама Венецуела је најуспешнија у Латинској Америци у напорима за искорењивање глади³⁴. Национализација нафтног, електроенергетског и телекомуникационог сектора вратила је пуну сувереност Венецуели и омогућила становништву лак приступ овим савременим социјалним добрима; од 1998, до 2012. незапосленост се спустила са 15,2% на 6,4%; минимална зарада је у периоду од 13 година повећана са 100 боливара (16 долара) на 247,52 боливара (330 долара), и при томе је венецуеланска валута са курса вредности за 1 боливар од 16 центи ојачала до вредности од 1,33 долара! што значи да је вредност боливара у односу на амерички долар се повећала фантастичних 8,3 пута; број корисника такозваног минималца (надокнаде за рад) је смањен са веома високих 65% на 21%; пензију примају и старе особе које немају евидентиран радни стаж; незапослене жене и лица са инвалидитетом добијају месечно око 260 долара (прерачуната противвредност из боливара)³⁵.

Јавни дуг је у раздобљу од 1998. до 2011. умањен са високих 45% БНД на 20%, а након пре времена исплаћених свих дуговања Чавез је повукао Венецуелу из ММФ и Светске банке; БНД по глави становника је повећан у периоду од 1999. до 2011. године са 4.100 на 10.810 долара; према истраживањима показатеља среће и задовољства становништва у 2012. Венецуела је 2. у Латинској Америци и 19. у свету (испред Немачке и Швајцарске); по први пут Венецуела је добила своје орбиталне сателите (названи су Боливар и Миранда) и развија се даље космичка технологија, а цела територија државе је покривена телекомуникационим и интернет сигналом; Чавезова администрација улаже око три пута више у континент од САД (8,8 милијарди долара наспрам 3 милијарде); кроз међународни пројекат Петрокариб омогућене су велике субвенције за нафту за 18 држава Латинске Америке – а јефтино гориво од Венецуеле добијају чак и сиромашни у САД; кроз међународно партнерство Алба са Кубом и још 6 држава ради се на унапређењу људских права и смањивању друштвене изолације; Ел Команданте је један од главних покретача организације „Селас“ ради ослобођења Латинске Америке од нежељеног патронства (и зависности од) САД и Канаде, а чланице су чак 33 државе; Чавез је одиграо кључну улогу у мировном процесу и преговорима у Колумбији³⁶ уз признање председника Хуан Мануел Сантоса, итд.

Смисао овог рада није само у набрајању техничких и правних мера које је Чавез спровео у време својих мандата, иако су оне јасна кристализација политичких вредности и социјалне стратегије и веома су важне као чињенице и реалан аргумент у анализи реформских мера и одличан су

³⁴ Фонд стратешке културе, 50 ствари по којима ће Уго Чавез остати запамћен у историји, <http://srb.fondsk.ru/news/2013/03/15/50-stvari-po-koiima-he-ugo-chavez-ostati-zapamhen-u-istoriii.html>

³⁵ Фонд стратешке културе, 50 ствари по којима ће Уго Чавез остати запамћен у историји, <http://srb.fondsk.ru/news/2013/03/15/50-stvari-po-koiima-he-ugo-chavez-ostati-zapamhen-u-istoriii.html>

³⁶ Фонд стратешке културе, 50 ствари по којима ће Уго Чавез остати запамћен у историји, <http://srb.fondsk.ru/news/2013/03/15/50-stvari-po-koiima-he-ugo-chavez-ostati-zapamhen-u-istoriii.html>

инструмент за проверу утемељености и научности позитивних и негативних критика, већ и да се покуша продрети у смисао и суштину ових потеза, њихов крајњи циљ и мотив, успешност или не, као и евентуалну примењивост на друга подручја у региону и шире, итд.

Вредности:

Чавез наравно никада не доводи у питање демократију, али жели да је обогати темељним друштвеним латино-америчким (и универзалним) вредностима правде, слободе, једнакости и братства (приметимо да су ове вредности номинално веома сличне пароли Француске буржоаске револуције 1789, али оне овде имају сасвим другачији смисао и значење)³⁷. Желео је да се зауставе веома негативне појаве у државном апарату који се отуђио од народа и народних интереса, на пример: корупција, расипништво, неодговорност, ненаменска експлоатација природних ресурса, итд. До Чавеза функционери администрације суштински нису имали свест о одговорности јавним интересима.

Критика:

Они којима Чавезове реформе нису по вољи или сматрају да им он угрожава неке интересе називају га диктатором, а државни систем у његово време ауторитаризмом, централизмом, државним патернализмом и милитаризмом, уз изражен страх од слома демократије³⁸. Ипак треба рећи да јак президентијализам није Чавезов „изум“ нити у Венецуели нити у Латинској Америци (нити у обе Америке уопште). Замера му се слабљење институција и њихово прилагођавање себи и званичној политици и то да ниједна установа није могла нити смела да се супротстави моћном председнику. Његов период владавине се не ретко означава као делегативна демократија. Треба рећи да су либерални кругови (по својој устаљеној пракси) замерали на наглom развоју установа непосредне демократије уз класичну (дефолт) оптужбу за демагошки популизам, али може се рећи да Чавезово ослањање на најшире сиромашне слојеве и на широку базу гласачког тела није било политичко лукавство, већ реална суштина његове политике која је потврђена многим конкретним потезима и социјалним привилегијама – тако да ове начелне шаблонске, оптужбе не могу истрпети озбиљну анализу и конкретну проверу.

Замерке се крећу и на линији слабости опозиционих странака у време Чавезове владавине, те слабљења традиционалних странака. Ипак ове промене се само делимично могу приписати персонализму, јер ова појава није изузетак, нити је страначки систем у Венецуели уходан као северноамерички где су странке стабилне установе за артикулацију друштвених, привредних и других интереса. Просто при наглom заокрету у унутрашњој и спољној политици, непажљиви путници, који нису били припремљени и добро привезани појасевима су испали из својих удобних седишта (фотеља), тојест са својих позиција – а осим тога су и изгубили подршку становништва.

³⁷ Лидија Кос-Станишић, Латинска Америка, повијест и политика; Голден маркетинг - Техничка књига, Загреб, 2009, стр 193.

³⁸ Лидија Кос-Станишић, Латинска Америка, повијест и политика; Голден маркетинг - Техничка књига, Загреб, 2009, стр 193.

Иначе, разне критике су представљене кроз цео текст, са покушајем да се утврде корени и суштински разлози за критику и то колико су оправдане. Замера му се неограничен реизбор и привилегована контрола над финансијама и девизним резервама. Само постојање масовних опозиционих медија говори да су политичке слободе ипак биле веће него што их то неки политички центри на западу представљају. Догађа се и у Венецуели, што и у другим државама, да шансе које опозиција не искористи за јавни наступ и рад – искористиће владајућа структура на начин који њој одговара.

Закључак:

Такође можемо се питати да ли су Чавезове реформске мере баш лично његове или је поента у томе да је имао политичку мудрост и храброст да послуша захтеве и незадовољства у народу и да те захтеве и оствари колико је било могуће. Можда у томе и јесте један од разлога његовог успеха, јер га је већина становника Венецуеле (и не само у земљи) сматрала аутентичним представником опште воље и симболом народних хтења, која траже своју артикулацију и реализацију.

Хуго Рафаел Чавез Фриас рођен је 1954. године у венецуеланском селу Сабанета као друго од седморо деце, родитељи су му као учитељи радили у граду Лос Растројос, док је он са старијим братом одрастао код баке Росе, побожне католкиње, тако да је Хуго још као дечак службовао у локалној цркви. Након успешне војничке каријере (предавао је и на војној академији) прешао је у сферу политике. Оперисан је од рака први пут на Куби 2011., а умро је 2013. године у државној болници у Каракасу³⁹.

³⁹ <http://24sata.hr/svijet/predsjednik-venezuele-hugo-chavez-umro-u-59-oj-godini-295837>